

kunst en wetenschap, een twee-eenheid

Op grond van de uitspraak van S.M. Pruys, die de wetenschap het primaat boven de kunst verleent, bevinden wij ons in La Grande Borne in een wetenschappelijk gevormde stad. Architect Aillaud heeft er op uiterst bekwame wijze voor gezorgd dat geen bezoeker met uitersten wordt geconfronteerd, ook al ging dit ten koste van de persoonlijke vrijheid van juist die mensen voor wie hij bouwde (Aillaud: 'Ik werk voor kinderen en niet voor volwassenen (...) inspraak is een linkse activiteit'). Dit verlies aan persoonlijke vrijheid weegt voor Pruys ongetwijfeld op tegen de nadelen van de dictatuur die eeuwenlang is uitgeoefend door de kunstenaar-architect.

Hij levert op zijn beurt ook een bijdrage tot de door velen zo noodzakelijk geachte ontmythologisering wanneer hij stelt: 'Niet langer bouwkunst maar bouwwetenschap. Een wetenschap die behalve techniek ook de vormgeving omvat'. Pruys wil blijkbaar toch proberen cirkel en rechte lijn in elkaar te laten opgaan. Liever een levenloze wetenschappelijke structuur als kader dan nog langer werken op basis van kunstenaarschap (kunstzinnig = emotioneel). Geen protest van wetenschappelijke zijde (wars van emotionaliteit); geen protest van de zijde van de kunstenaar (wars van wetenschappelijke sfeer).

Voor allen die hun medewerking verlenen om tot datzelfde doel te geraken, kunnen we Schumacher citeren: 'Know-how is evenmin cultuur als een piano muziek is'. De wetenschap kan geïnteresseerd zijn in kunst voorzover de daar toegepaste technieken haar belangstelling kunnen wekken. De bespeling van het medium moet aan de kunstenaar worden overgelaten. Geen oprechte wetenschapsman zal zelfs maar een poging wagen om te ontdekken hoe de kunstenaar in staat is te functioneren op een wijze die voor hem per definitie uitgesloten geacht moet worden. Hij accepteert de kunst als irrationele polariserende waarde die hem in staat stelt het leven op te vatten als twee-eenheid (these-antithese). Schumacher: 'Elke wetenschap is nuttig binnen haar eigen grenzen, maar wordt slecht en verwoestend als zij die overschrijdt'. Maar volgens hem is het nu juist zo betreurenswaardig dat er veel kaf zit onder het koren en dat we dus gedwongen worden de wetenschap gradueel te klassificeren. Zonder een oordeel uit te spreken over de eerste twee categorieën, meent hij in ieder geval wel te kunnen stellen: 'Elke derderangs ingenieur of onderzoeker kan bereiken dat de dingen ingewikkelder worden, maar er is een *instinctief waarachtig inzicht* nodig om de dingen weer eenvoudig te maken'.

Het zijn waarschijnlijk juist deze derderangs figuren die er geen bezwaar tegen hebben op 'wetenschappelijk verantwoorde wijze' te opereren binnen de wereld van het irrationele. Zij laten zich daartoe door terzake kundigen maat en getal verstrekken en zijn oprecht verheugd zo hun eigen werkterrein te vergroten. Op deze wijze wordt echter de gordiaanse knoop, die de problematische situatie symboliseert waarin wij allen verkeren, eerder groter en ingewikkelder dan dat hij tot ontzetting

Volgens E.F. Schumacher kan 'echt leven bestaan dankzij spanningen, te voorschijn geroepen door de onverzoenlijkheid van de tegenstellingen, Henri Bergson was de mening toegedaan dat, op straffe van verlies van iedere mogelijkheid tot leven, polariserende krachten op natuurlijke wijze moeten kunnen blijven functioneren; ook al kan van een cirkel worden aangenomen dat hij in zijn kleinste onderdelen nadert tot een rechte lijn, daarom zal men toch nooit een cirkel kunnen opbouwen uit rechte eenheden. Hoewel de Franse stad La Grande Borne (commencé à vivre en août 1971?) qua vormgeving een eenheid wil symboliseren gaat achter deze uiterlijke verschijningsvorm een (ongewenste?) diversiteit schuil, die bepaald wordt door de aanwezigheid van polariserende bevolkingsgroepen (aparte woongebieden voor gastarbeiders, arbeidersgezinnen met en arbeidersgezinnen zonder kinderen, vreemdelingen, intellectuelen, ambtenaren enz.). Omdat deze diversiteit zich architectonisch niet op adequate wijze mag realiseren, kan het leven zich niet manifesteren door middel van een dynamisch stadsbeeld. Deze ontwikkeling wordt overigens toegejuicht door S.M. Pruys, schrijver van o.a. 'De Paradijsbouwers', omdat deze liever geconfronteerd wordt met een stadsbeeld dat minder choquerend van karakter is. Hij denkt dit doel te bereiken door het territorium van de kunstenaar verder in te perken: 'Zolang de architectuur als kunst en niet als wetenschap wordt opgevat, zullen wij van het ene uiterste in het andere worden gestort'.

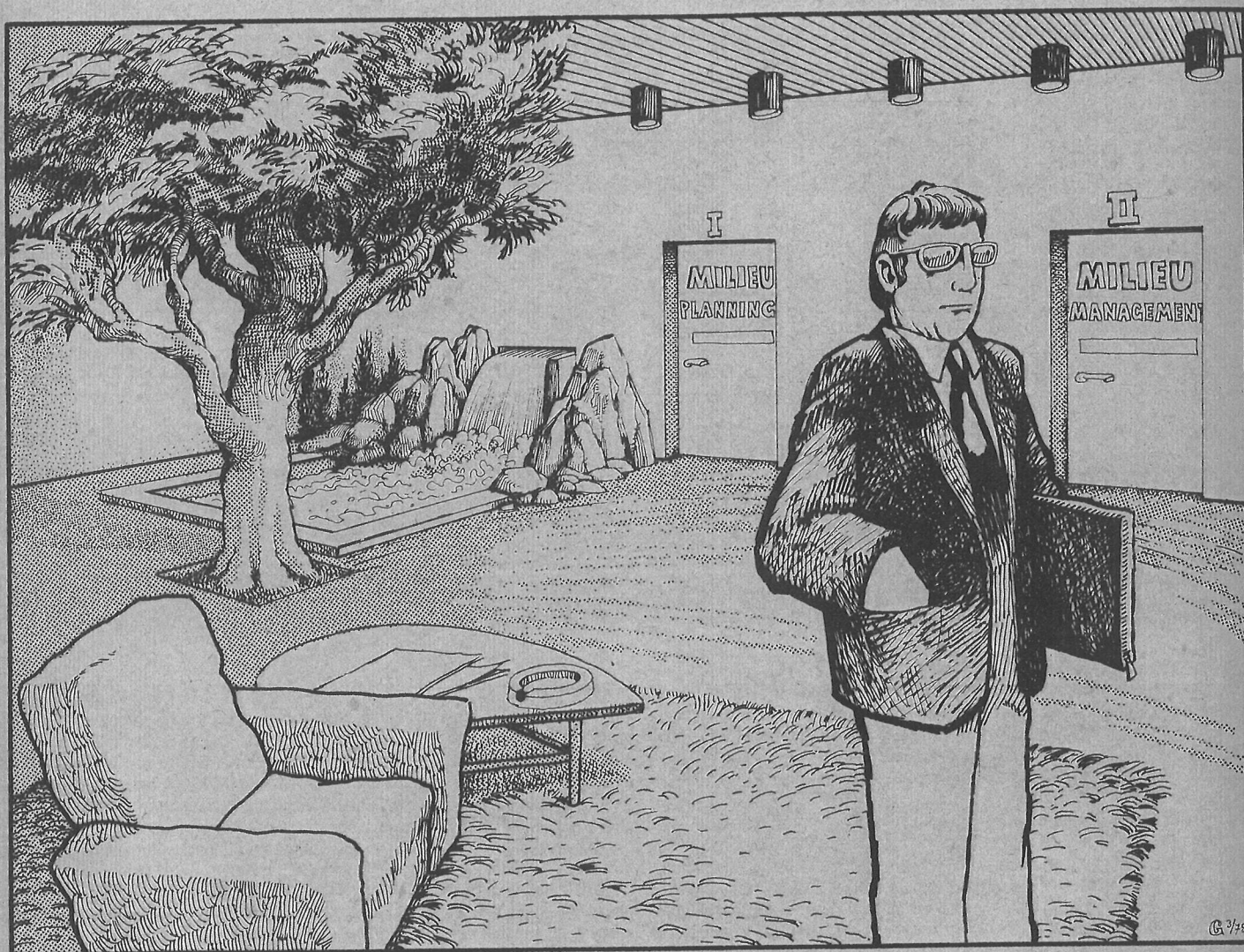
wordt gebracht. Desondanks zullen zij er altijd met klem op wijzen dat waar zij in gebreke zijn gebleven een 'instinctief waarachtig inzicht' in nog mindere mate heilzaam zal kunnen werken. Daarom blijven zij doorgaan op de eenmaal ingeslagen weg, maar het gevolg is dat de activiteit die uit naam van de wetenschap wordt ontwikkeld, voortdurend groter wordt. 'Elke activiteit die geen principe van zelfbeperking erkent, is uit den boze', zegt Schumacher. Er mag echter geen mechanisme worden gebruikt dat een koerswijziging zou kunnen bewerkstelligen. Terugkoppeling is principieel onmogelijk. Hetgeen door Pruys kort en bondig aldus wordt geformuleerd: 'Er zit geen achteruit op onze cultuur'.

Bergson: 'De evolutie doet zich niet altijd aan ons voor als een voorwaartse beweging, in vele gevallen bepaalt zij zich tot een pas op de plaats, vaker nog wijkt zij van de oorspronkelijke richting af of keert zij op haar schreden terug'. ('L'Évolution n'est pas seulement un mouvement en avant: dans beaucoup de cas on observe un piétinement sur place et plus souvent encore une déviation ou un retour en arrière.') De menselijke cultuur kan zich, natuurgebonden als zij is, niet gedragen op een wijze tegengesteld aan het natuurlijke proces. Hiertegen voert Schumacher aan: 'De moderne mens voelt zichzelf niet als een deel van de natuur maar als een kracht erbuiten, bestemd om de natuur te beheersen en te overwinnen'. En omdat dit zo is meent Pruys dat we met alles moeten breken wat de bereikbaarheid van ons handelen door emotionele geladenheid ongunstig zou kunnen beïnvloeden. Maar hoewel hij aan de ene kant pleit voor een rationele benadering proclameert hij aan de andere kant de anarchie. S.M. Pruys: 'Wat wij

intussen nodig hebben in de moderne stad is een architectuur die vrijheid schept en vrijheid laat. Wat mij betreft een anarchistische architectuur en stedenbouw'. Uiterlijk vertegenwoordigt Pruys de rechte lijn (zal hij Aillaud in zekere zin waarderen), maar innerlijk is hij volgens de cirkel gestructureerd (en zal hij de choquerende architectuur van Kroll het einde vinden).

Pruys: 'Een feit is dat de *gemiddelde mens*' (wie is dat? — L.) 'emotioneel op zijn omgeving reageert en van die omgeving ook de bevrediging van bepaalde emotionele behoeften verwacht'. Waarschijnlijk hanteert Pruys het begrip 'gemiddelde mens' eufemistisch als vervanger van 'massa'. Omdat de massa niet meer de gelegenheid heeft om gestalte te geven aan emotionele verlangens zouden we dus niet meer hoeven te doen dan een aantal kunstenaars aan het werk zetten. Zij zouden overeenkomstig hun creativiteit direct moeten reageren op de diverse behoeften die te dien aanzien bij de gewone man bestaan. Omdat bij Pruys deze behoefte kennelijk niet bestaat zal hij het maar verder voor lief moeten nemen om van het ene uiterste in het andere te worden gestort, wil hij tenminste de vrijheid, waarvoor hij zojuist gepleit heeft, geen al te groot geweld aandoen.

Merkwaardig overigens dat al deze vrijheden de mens welwillend worden toegestaan voorzover deze in de consumptieve sfeer gelegen zijn, maar niet als het gaat om een inbreng die voortkomt uit een behoefte om gestalte te geven aan een eigen scheppend vermogen. Immers: 'Het bouwen als vrije scheppende arbeid is als een terp waaromheen het water van wetenschappelijke gegevens steeds hoger komt te staan. Het zal de wetenschap worden

Gerard Goosen

die de terp volledig onder water zal zetten', zo weet Pruys te melden. Voor de waterbouwkundige ingenieurs in de toekomst dus werk aan de winkel als de terp weer drooggelegd zal moeten worden. Misschien komt men echter voortijdig tot het inzicht dat de verdrinkingsdood van één van de polariserende krachten van de cultuur per definitie de dood zal betekenen voor de andere. De verkilling van het stedelijke klimaat als gevolg van een te rationele benadering van de stedenbouwkundige conceptie, moet worden gezien als voortekenen voor het naderend einde van de menselijke cultuur.

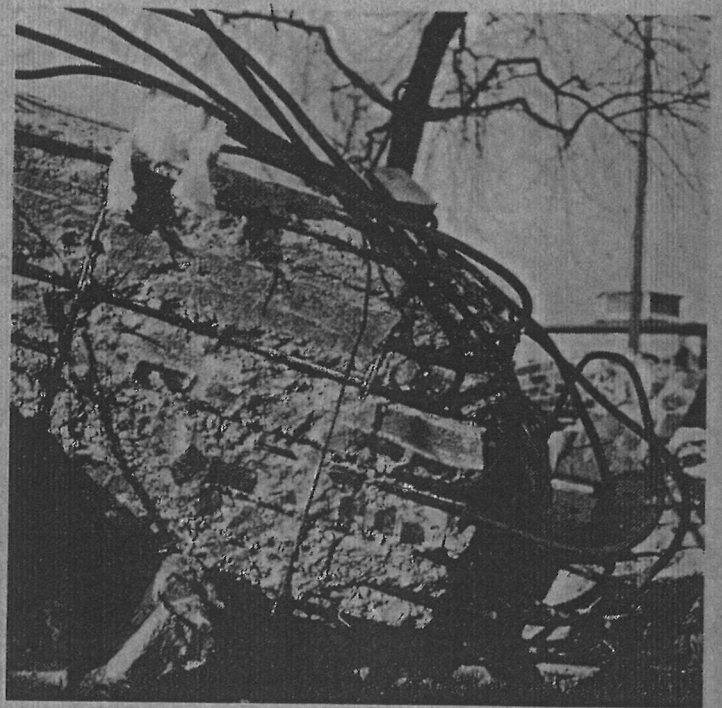
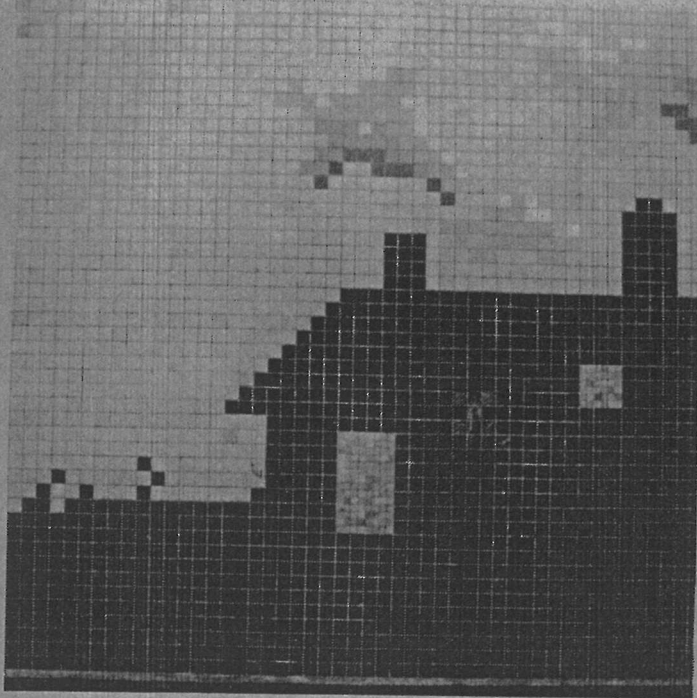
'Architectuur is geen kunst maar een vorm van klimatologie', zo zegt Pruys. 'De gebouwde omgeving wordt opgevat als een gesymboliseerd klimaat'. Zouden we dus vroeger de stad beoordelen om zijn kunstzinnige verschijning, nu wordt het een beoordeling naar analogie van het klimaat. Tenminste als we het er over eens kunnen worden dat wij een andere terminologie moeten introduceren om onze relatie met de stad te kunnen verwoorden. Besluiten we tot 'bouwwetenschap' dan is het gebruik

van een thermometer gerechtvaardigd. Zijn we eenmaal in bezit van meetapparatuur, dan kunnen we op eenvoudige, onpartijdige en strikt wetenschappelijke wijze de temperatuur bepalen van iedere stedelijke agglomeratie. Door de thermometerstand te vergelijken met waarden die ongetwijfeld zullen worden gepubliceerd in een 'normenlijst', kunnen we aantonen of we te doen hebben met goede of slechte 'stedenbouwwetenschappers'. In ieder geval zal de vraag of architectuurkritiek dan nog zinvol is (J.J. Vriend, Plan 8/1974) niet meer relevant zijn. *Een menselijk oordeel is niet gewenst*: 'Het ideaal van de industrie is het uitschakelen van levende substanties' (E.F. Schumacher).

Volgens Debord is Pruys typisch een vertegenwoordiger van de société du spectacle; wegbe-reider, theoreticus en schriftgeleerde. Hetgeen deze ten stelligste zal ontkennen. Immers, zegt hij niet dat 'het simpele schema van een uitbuitende industrie tegenover een onschuldige en tegen zijn zin gemanipuleerde consument onhoudbaar is', en dat hij dus principieel een andere filosofie aanhangt dan die van Debord.

Bovendien verklaart hij meer te voelen voor de zienswijze van Jean Baudrillard ('Le système des objects'), die een meer gematigd standpunt inneemt ten aanzien van het conflict consument - producent. Hij verduidelijkt dit in de volgende bewoordingen: 'Productie en consumptie vormen een gesloten circuit. De consument is geen slachtoffer maar medeplichtige'. De schuldvraag wordt nu dus verlegd naar de vraag wie de creator is van dit gesloten systeem. Pas als dat bekend is kunnen de volgende vragen gesteld worden: Bestaat er een mogelijkheid voor de consument om zich buiten deze noodlottige kringloop te plaatsen? Bestaat er een mogelijkheid om aan beschuldiging van medeplichtigheid te ontkomen?

Schumacher zal de eerste vraag bevestigend beantwoorden (alternatieve systemen), maar ten aanzien van de tweede vraag is hij bepaald minder optimistisch als hij stelt: 'De economie heeft de neiging de hele ethiek op te slokken en voorrang te krijgen voor alle andere menselijke overwegingen.' Als alternatief voor diegenen die toch van mening zijn dat andere syste-

men moeten worden gevormd, ziet hij de mogelijkheid om te komen tot een intermediaire technologie (ten dienste van de société de l'homme?), die hij op de volgende wijze formuleert: 'De technologie van de massaproductie gaat uit zichzelf met geweld gepaard, is ecologisch schadelijk, vernietigt onvervangbare grondstoffen en ontkracht de menselijke persoon. De technologie van produktie door de massa (intermediaire technologie), die gebruik kan maken van het beste uit de moderne kennis en ervaring, leidt tot decentralisatie, is in overeenstemming met de wetten van de ecologie, maakt een voorzichtig gebruik van de schaarse hulpbronnen en is er op uit de menselijke persoon te dienen in plaats van hem tot een slaaf te maken van machines'.

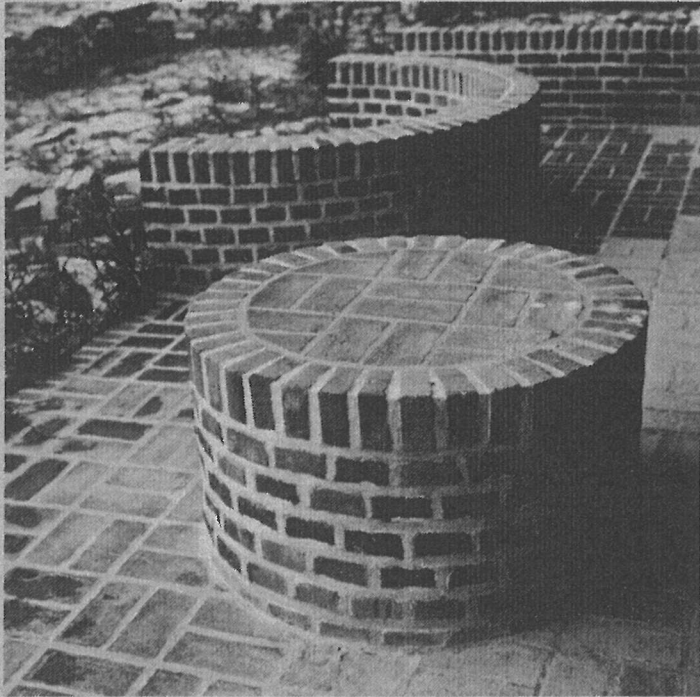
Schumacher is het, in tegenstelling tot Pruys, in principe wel eens met de karakterisering van de huidige maatschappij op een wijze zoals die door Debord wordt gegeven, maar gaat verder dan deze laatste door te wijzen op alternatieve mogelijkheden (intermediaire technologie). 'Er is een totaal nieuwe manier van denken nodig, een manier die gebaseerd is op aandacht voor de mensen en niet in de eerste plaats op aandacht voor de goederen'. Waarna Schumacher de conflictsituatie tussen werkgever en werknemer verklaart op basis van de controversiële idealistische uitgangspunten vanwaaruit beide partijen opereren.

'Het ideaal van de werkgever is produktie zonder werknemers; het ideaal van de werknemer is inkomen zonder werk.' Ook hier kan de relatie tussen beiden worden voorgesteld als een gesloten circuit (J. Baudrillard). Zijn voor wat betreft produktie en consumptie opdrachtgever en werknemer al tot een onverbreekelijke eenheid gesmeed, — ook

hun idealen kunnen slechts dan werkelijkheid worden als over en weer trouw wordt gezwoeren aan het eens gestelde doel: een tweede gesloten circuit, gebaseerd op wederzijds gevoel voor geestelijke en morele verantwoordelijkheid! En indien de werknemer, als consument, in staat is zich te distantiëren van 'medeplichtigheid' voor wat betreft het eerste gesloten systeem, zo zal hem dat meer moeite kosten in het tweede geval. Het is gemakkelijker zich op materieel gebied dingen te ontszeggen dan een heilig ideaal te verloochenen. Schumacher, zich verplaatst ziend tegenover een systeem dat gebaseerd is op een aantal gesloten circuits, roept vertwijfeld: 'Waar kunnen we de kracht vinden om te blijven werken tegen zo'n duidelijke overmacht in?' Ervan uitgaande dat Pruys het mogelijk bij het rechte eind heeft als hij stelt dat er geen achteruit zit op onze cultuur, is Schumacher van mening dat in dat geval 'de vraag moet worden gesteld of de aardse hulpbronnen toereikend zullen zijn voor de verdere ontwikkeling van een industrieel systeem dat zo veel consumeert en zo weinig produceert'. Dit laatste durft hij te stellen omdat een eenvoudige berekening leert dat 40% van 's werelds primaire hulpbronnen nodig is om \pm 6% van de wereldbevolking te laten leven conform de huidige westerse opvattingen ten aanzien van het noodzakelijk geachte levenspeil. Deze westerse mens nu wordt door de Franse filosoof Bertrand de Jouvenal op de volgende wijze getypeerd: 'Het schijnt dat het hem niet kan schelen hoeveel minerale materie hij verknoeit en, veel erger nog, hoeveel levende materie hij verspilt. Hij schijnt zich er helemaal geen rekenschap van te geven dat menselijk leven afhankelijk is van een ecosysteem

bestaande uit verschillende vormen van leven. Daar de wereld wordt geregeerd vanuit steden, waar de mensen zijn afgesneden van elke vorm van leven behalve het menselijke, stompt het gevoel tot een ecosysteem te behoren af.'

Om voortschrijding van deze afstomping tegen te gaan zullen we 'planning' in mindere mate aan het leven vooraf dienen te laten gaan dan nu het geval is. Schumacher stelt immers met nadruk dat 'planning niet los te maken is van macht'. Zodra deze machtspositie gedeeltelijk zal plaatsmaken voor een grotere mate van creatieve vrijheid, zal op kleine schaal vrijelijk geëxperimenteerd kunnen worden om ecologische systemen te ontwikkelen. Schumacher: 'Alle werkelijk belangrijke vernieuwingen en veranderingen beginnen gewoonlijk bij kleine minderheden die hun creatieve vrijheid gebruiken'. Tegelijkertijd zal daarvoor een gedeelte van de totale verantwoordelijkheid weer in handen gegeven kunnen worden van juist deze potentieel begaafde groepen van de bevolking. Schumacher: 'Het is duidelijk dat mensen die in kleine eenheden zijn georganiseerd, beter zorg zullen dragen voor hun stukje grond of andere natuurlijke hulpbronnen dan anonieme maatschappijen of regeringen die aan groothedswaanzin lijden en zichzelf wijsmaken dat het hele universum hun wettige prooi is'. Voor deze laatsten zijn de beschouwingen van Pruys op te vatten als koren op hun molen. Het citaat uit zijn boekje *De Paradijsbouwers* doet inhoudelijk immers vermoeden dat hij een oplossing suggereert tegengesteld aan die van Schumacher. 'De wegwerphilosofie, de verkwisting, de verspilling, styling, veel industriële vormgeving, het mode-element in alles en nog wat is immers de logische uitkomst van de ondernemingswijze produktie'.

Herbert Marcuse, Roel van Duyn en Rudy Kousbroek, die allen mogelijk denken op een golfengte die overeenkomt met die van Schumacher, worden door Pruys als reactionair of conservatief bestempeld. En dit alles mogelijk alleen omdat zij naast een ecologische tevens een ethologische mentaliteit vertegenwoordigen, die in principe hierop neerkomt dat cultuur als continuïteit moet worden begrepen. Kousbroek, als zedenmeester, denkt eigenlijk overeenkomstig de voortdurende en voortgaande scheppende ontwikkeling die door Bergson is bepleit in *Evolution Creatrice*. Hij stelt daarin o.m. dat de mens zeker een marge is gelaten wat zijn vrijheid betreft om handelend op te treden, maar dat hij daartoe geen onbeperkte mogelijkheden heeft. Hetgeen door Kousbroek feitelijk wordt bevestigd als deze in een rede over ethologie in cultuurfilosofie zegt het rampzalig te vinden als mensen een cultuur willen afdanken om te kunnen beginnen aan een nieuwe en betere cultuur. Als Pruys de ondernemingswijze productie verantwoordelijk stelt voor de negatieve gevolgen van de consumptie maatschappij en als hij tegelijkertijd de in dit hele nummer van *Plan* beschreven mentaliteit als reactionair van de hand wijst, kan daaruit alleen worden geconcludeerd dat hij in principe voor schaalvergroting is. Dan is tevens duidelijk wat hij verstaat onder 'Paradijsbouwers'.

Het is alsof Schumacher wil voorkomen dat Pruys en vele gelijkdenkenden nog verder de eenzijdige weg van het rationele denken opgaan als hij waarschuwend stelt dat 'wij terugdeinzen voor de waarheid als wij menen dat de verwoestende krachten van de moderne wereld 'onder controle gebracht' kunnen worden, alleen maar door meer hulpbronnen te

mobiliseren van welvaart, onderwijs en onderzoek — om de vervuiling te bestrijden, de in het wild levende dieren te beschermen, nieuwe energiebronnen te ontdekken en te komen tot doeltreffender overeenkomsten inzake vreedzame coëxistentie. Het is overbodig te zeggen dat welvaart, onderwijs, onderzoek en veel andere zaken nodig zijn voor elke beschaving, maar wat tegenwoordig het meest nodig is, is het herzien van de doelstellingen die deze middelen verondersteld worden te dienen. En dit omvat, vóór alles, de ontwikkeling van een levensstijl die de materiële dingen op hun eigen legitieme plaats zet en dat is een secundaire, geen primaire plaats'.

En Pruys bleek nu juist een van de velen te zijn die menen een bijdrage te kunnen leveren voor het 'onder controle brengen' van de zo wisselvallige creativiteit door de architect tot wetenschapper om te vormen; het onvoorspelbare element te doen plaatsmaken voor het voorspelbare.

Datzelfde doel, die *Umwertung aller Werte*, schijnt o.a. ook Peter Struycken voor ogen te staan op het gebied van de beeldende vormgeving. Ook hij is, als horige van het machietijdperk, druk doende de duivel, verschijningsvorm van het gevoel, uit te bannen. Handelend op deze wijze hoopt hij te bereiken dat kunst eens zal kunnen ontstaan volgens eigen wetmatigheid: robotkunst.

Het is met name deze gelijke doelstelling die Struycken zowel als Pruys tot principiële tegenstanders maken van het op gang brengen van ecologische alternatieve systemen, omdat dat in principe gelijk zou staan met het tolereren van de onvoorspelbaarheid die kenmerkend is voor al die systemen die gebaseerd zijn op een grotere menselijke vrijheid dan die

welke de organisatoren van de *société du spectacle* bereid zijn te verlenen. 'In principe is alles wat immuun is voor de invloed van de menselijke vrijheid, zoals de beweging van de sterren, voorspelbaar en alles wat aan de invloed van die vrijheid blootstaat onvoorspelbaar.' Aldus E.F. Schumacher. Hij is van mening dat wij, wanneer we het '*commencer a vivre*' waarachtig mogelijk willen maken, dit nooit kunnen bereiken 'zonder de grootmoedigheid van de wanorde, het zalig zijn gang gaan, het ondernemerschap dat zich in het onbekende en onberekenbare waagt onder het risico en het waagstuk, de creatieve verbeelding die voortstormt waar de bureaucratische engelen geen voet wagen te zetten, zonder dit alles is het leven een bespottling en een ongeluk'.